

זלאח אל-דין

ברזאני

קאסיס

שוואיב

זכות להקים שם שלטון עצמאי אשר יתאחד עם המחוז הכורדי העצמאי שיוקם באזורים התורכיים. ואמנם, הרגע קט, נראה היה כי השאיפה התיסטורית באה על סיפוקה. ב-1922 פירסמה הממשלה הבריטית את ההודעה הבאה: "ממשלת הוד מלכותו הבריטית וממשלת עיראק מכירות בזכויותיהם של הכורדים החיים בתוך גבולות עיראק, להקים ממשלה כורדית בתוך גבולות אלה. הם מקחים כי האלמנטים הכורדיים השונים יגיעו לידי הסכם פנימי, באשר לצורה שהם רוצים לתת לממשלה זאת וכן בקשר לגבולות של תחום שיפוט. הכורדים ישלחו נציגים אחראים לנהל משאומתן על קשריהם הכלכליים עם ממשלת הוד מלכותו הבריטית ועם ממשלת עיראק."

הוקמה מדינה כורדית, עם מלך משלה ועם ממשלה וראש ממשלה. היא החזיקה מעמד פחות מחודשיים. אחרי תקופה זו התחרטו האנגלים על הצהרתם וצבא בריטי תקף את הכוחות הכורדיים, כבש את סוליימאניה הבירה, אחרי שזו הופצה מן האויר על-ידי מטוסי חיל האויר המלכותי. המדינה הכורדית חזרה להיות חלק בלתי-נפרד של עיראק, נתח מן האימפריה הבריטית.

בפרט אחר היה מצבם של הכורדים בעיראק שונה מזה של הכורדים בתורכיה: היתה להם שותפות-אינטרסים כלשהי עם העם שהיה רוב במדינה. במקרה זה: רצון משותף לסלק את שלטון הכיבוש הבריטי. גם בחוקה העיראקית ומכרות זכויותיהם של הכורדים: שפתם היא שפה רשמית, והיא גם שפת הוראה בבתי-הספר היסודיים באזוריהם. בעיראק יוצאים לאור גם כמה עיתונים בשפה הכורדית — תופעה שאיננה קיימת בתורכיה ובאיראן. הצבא העיראקי אף הוא פתוח בפני הכורדים, ואחוז גדול מבין קציניו הם כורדים. במרידות השונות נגד האנגלים, בלטו לוחמים כורדיים, שראו בסילוק הבריטים ומשטרותיהם המקומיים צעד ראשון לקראת השגת עצמאותם הלאומית.

חוקת ארמות באיראן

בתנאים אלה של רתיחה מתמדת, היה הרי כורדיסטאן מוקד לאלימות, שהגיעה לשיא במרד הברזאני. הצל-חותיה ההתחלתיות של מרד זה, באזור הרגיש של שדות הנפט, עוררו את בריטניה לתמיכה מלאה בממשלה העיראקית. חיל האויר הבריטי הופעל נגד הכורדים, בלהקים של שבעה עד 14 מטוסים. מטוס אחד הופל על-ידי המורדים, שהצליחו בדרך כלל להימלט מפגיעות, תודות לגיירותם ולכושר התחמקותם בהרים.

מעבר לגבול, באיראן, עוררה מרידת הברזאני אהדה פעילה. מוסטפא ברזאני החליט לנצל אהדה זו, לרכוז את לוחמיו בטרטוריה איראנית, משם יוכל לבצע פעולות גרנדיות יותר, בשיתוף עם הכורדים של איראן. בסוף 1945 עברו אלפי גברים, נשים וטף את הגבול, תחת התקפות מתמידות של המטוסים הבריטיים.

היו אלה ימים היסטוריים. אך הגיעו הברזאני באיראן, הוקמה שם רפובליקה כורדית עצמאית שבחנה באסיפה מכוננת, הכריזה על שיתוף זכויות לנשים ואיסור הריבית, והחלה מחלקת ארמות ממשלתיות (איראניות) לאיכרים הכורדים. למולה של הרפובליקה הצעירה, שררו בטהראן תנאים נוחים לביצוע הפיכות שקטות. הממשלה היתה חלשה ומפולגת, השפעת המפלגה הקומוניסטית ברחוב האיראני עצומה. בממשלה עצמה ישבו שלושה שרים חברי טודה, המפלגה הקומוניסטית. ממשלה זו הסכימה לחתום חוזה אי-התקפה עם ממשלת הרפובליקה הכורדית, חוזה שפירושו היה הכרה דה-פקטו.

אולם גם מדינה כורדית זו נועדה לחיים קצרים בלבד. הממשלה האיראנית נפלה והשלטון עבר לידי הצבא. צעדו הראשון, אחרי שהשתלט על רחובות טהראן, היה לצאת נגד הכורדים, בפיקודו של הגנרל פאולולה אהדי. המטרה המוצהרת: להבטיח בחירות חופשיות. הצבא נכנס למהא באה, הבירה הכורדית, מבלי להיתקל בהתנגדות. תוך שעה נעצרו הנשיא ורוב חברי ממשלתו, שהוצאו כולם להורג. השלטון האיראני חזר על כנו בכורדיסטאן.

הברירה: מדינה מוחלטת

בראותו את הצבא האיראני עולה על מהאבא, הבין מוסטפא ברזאני כי ימי הרפובליקה הכורדית ספורים. הוא אסף את כל אנשי שבטו, נסוג חזרה לעיראק. הצבא האיראני דלק אחריהם ברגל, ברכב ובמטוסים. המחנה המסורבל, שכלל נשים וילדים, היה מטרה נוחה לפגיעות ומאות ברזאני נפלו בדרך. תקחתם היתה לעבור לעיראק, לפני שישיגם הצבא האיראני.

הם נחלו אכזבה קטלנית. על הגבול כבר חיכו להם

כוחות צבא ומשטרה עיראקיים, שקיבלו את פניהם באש. לחוצים בין שתי זרועות המלקחיים, פנו הברזאנים לגבול הסובייטי הסמוך. אולם גם גבול זה היה נעול בפניהם. הלחימה נמשכה. נגד הכורדים הצטרף אויב נוסף: הצבא התורכי תחת פיקודו של מוסטפא ניהלו הברזאנים מלחמת יאוש כשמול פניהם ברירה אחת: כליה מוחלטת.

ברגע האחרון ממש נפתחו לפניהם שני פתחי הצלה: נציגים בריטיים, אשר אליהם נלחה יורש-העצר האמיר עבד אל-איללה, הציעו חנינה לכל כורדי שיסגיר את עצמו. בד בבד עם הצעה זו הגיעה הודעה מברית-המועצות, שהיא מוכנה לפתוח את גבולה בפני כל כורדי שיבקש מחסה בשטחה.

הכורדים התפלגו. חלק — בעיקר קציני הצבא המקצועיים — חזר לעיראק. בראש קבוצה זו עמד שייך אחמד, ראש השבט. אך עברו המורדים את הגבול הוחרם נשקם והם נעצרו. המנהיגים הוכנסו לכלא בגדאד, ושם, ביוני 1947, הוצאו להורג בתליה.

מוסטפא ברזאני, תעומתם, סירב לתת אמון בהבטחה הבריטית-עיראקית. בראש כאלף מכני שבטו התחמק מן הכיתור התורכיו-איראני, הצליח תוך קרבות מתמידים להגיע לגבול הרוסי. הוא נתקבל שם כיהא לגיבור, וכה לדרגת גנרל בצבא הסובייטי, כאות הערכה. הוא נשאר שם עד אשר סילקה המהפכה העיראקית את האמיר עבדול איללה, את נורי אל-סעיד ואת האנגלים. כאשר חזר לבגדאד, על פי זמנת ממשלת ההפיכה, יצא עבד אל-כרים קאסם עצמו לקבל את פניו בשדה-התעופה. נוסעי גרוזיה, שהגיעו לפני שבוע לבצרה, היו אותם פליטי החרב שעברו את הגבול הסובייטי ב-1947 וחיו שם כפליטים, עד אשר נפתחו שוב דלתות ארצם לפניהם.

מוות בידי חובש כורדי

עיראק שאליה חזר מוסטפא ברזאני היתה שונה מזו אשר ממנה ברח. במרקה של מחרת-ההפיכה בלטה בה עובדה יסודית אחת: כי זוהי ארץ דו-לאומית. המיעוט הכורדי הגדול (23% מן התושבים) היה כוח חשוב במערך הפנימי החדש. קצינים כורדים היו בין ראשוני המהפכנים, משכילים כורדים היו פעילים במפלגה הסוציאליסטית העצמאית של קאמל צ'ארצ'י ובמפלגה הקומוניסטית החזקה

החוזרים

שיצאה לפתע מן המחזרת ומבתי-הסוהר. הכורדים הבטיחו את מלוא עזרתם לממשלת ההפיכה — אבל ככורדים. לא כל העיראקים העריכו את המתרחש. בהתלהבותם הראשונה תבעו אנשי אל-בעת את איחודה המידי של עיראק עם רעים, במדינה כל-ערבית אדירה. התביעה עוררה את חמת הכורדים. הם חששו שאם מצבם בעבר, כמיעוט גדול בתוך עם קטן, לא היה כה שפיר, הרי שבמדינה כל-ערבית היו הופכים גורם אפסי.

פחות מכולם הבין את המציאות הכורדית סגנו של קאסם, איש מפלגת אל-בעת עבד אל-סלאם עארף. באסיפה המונית של פועלי שדות-הנפט בקירקוק, פתח את נאומו, כדרכו, בקריאה: "אחי הערבים! קמה מיד מהומה... אנחנו לא ערבים! אנחנו כורדים!" הגאום הופסק בטרם החל.

בהודמנות קרובה יותר שוב התנגשו מצדדי האיחוד הכל-ערבי עם הכורדים. היה זה במרד-הנפל של עבד אל-והאב אל-שאהאף במוסול. הקצין בישי-המול סמך במרידתו על שבטי שמאר הברזאני. אולם אלה לא יכלו להושיעו, מול התנגדותם של המוני הכורדים של מוסול וסביבתה. לבסוף היה זה סמל-חובש כורדי שירה באל-שאהאף, כאשר הובא פצוע לבית-חולים צבאי, ובזאת שם קץ למרידה.

כיום מתחרים שני כוחות על השלטון בעיראק: הקומור ניסטים והמפלגה הדמוקרטית העממית. בשתיהן פעילים מאד הכורדים ולשתיהן גישה אוהדת לשאיפות הכורדים. הכוח השלישי, אל-בעת, הוצא לעת עתה מן המירוץ, ועארף כלוא בתא הנידונים-למוות.

תקדים כורדי

מהי דרישת הכורדים בעיראק כיום? אין היא שונה מזו של תמול-שלושום: כורדיסטאן עצמאית. מנהיגים תובעים מן המשטר המהפכני לתקן את המעוות ההיסטורי, לעזור באחד כורדיסטאן המבוזרת. כצעד ראשון: תניית אוטונומיה לחבל הכורדי שבצפון עיראק.

האם אפשרי הדבר? שני רמזים ניתנו על כך לא מזמן. את הראשון השמיע שר החוץ העיראקי, האשם ג'חאר, בהייר תו ראש משלחת ארצו בארץ (העולם הזה 1109). כאשר השיב בשידור טלביזיה לכתב העולם הזה בני-יורק כי במסגרת הפדרציה המרחבת יהיה מקום לעמים בלתי-ערביים. החזרת הברזאני הגולים והענקת כבוד ממלכתי למנהיגם מוסטפא, מראות כי לא היו אלה מילות סרק.

הרמז השני הופיע בצורת כתבה סנסציונית בשבועון אל-ציאד הביירותי, הידוע כבטאון נלהב של רעיון האיחוד עם רעים. סיפר השבועון: אחד מקציני המקורבים של קאסם גילה, בהיותו בגולפין, כי ראש ממשלת עיראק מתכנן הקמת מדינה כורדית עצמאית בצפון עיראק, וכי ברית-המועצות וארצות הגוש המזרחי יודיעו מיד על הכרתן במדינה החדשה, ברגע שתוקם.

לשאלה הכורדית גם צד הנוגע מאד לישראל — כי אם תקום כורדיסטאן — בשלב ראשון רק בחלק העיראקי ומאוחר יותר גם באזורים הכלולים עתה בתורכיה, איראן וסוריה — תיחסף במרחב מדינה לא-ערבית, שתהיה מעוג-יינת בשיתוף-פעולה עם התנועה הלאומית הערבית, אולם במסגרת של פדרציה ולא במסגרת של מדינת-ענק ערבית. זהו בדיוק צריך להיות האינטרס העליון של המדינות הישראליות במרחב. קביעת תקדים לגבי הכורדים תקל ללא ספק את הדרך בפני ישראל. עסקנים ימניים בישראל, המדברים רים מזה 20 שנה על ברית של "המיעוטים" במרחב — ובראשם היהודים והכורדים — מבלי שתהיה להם ידיעה כלשהי על אופייה וממתה של תנועת השחרור הכורדית — יתמהו לשמוע שזוהי תנועה שמאלית מובהקת. היא אינה אנטי-ערבית, מכיון שהיא רואה בתנועה הלאומית הערבית בן-ברית חיוני לשחרור הכורדים באיראן ובתורכיה. רק במסגרת זו של חיוב הלאומיות הערבית ורעיון סוציאלי מתקדם יתכן שיתוף פעולה בין הדגל הכחול-לבן של ישראל לבין הדגל האדום-לבן-ירוק של הכורדים, אשר במרכזו מתנוססת שמש-פז השולחת קרניה לכל עבר.

כאשר הגיע מרד ברזאני לשיאו, בסוף 1947, איש בישוב העברי כמעט לא שם אליו לב. כי הישוב היה שקוע מדי במלחמתו שלו לעצמאות, עמד על סף התקופה הגורלית של מלחמת תש"ח. אולם עתה, כאשר מאבק הכורדים נכנס לשלב חדש, כדאי לעקוב מקרוב אחר המתרחש באזורי ההרים של כורדיסטאן. כי מה שמתחולל שם עלול לקבוע מה יהיו פני המרחב בעתיד הקרוב, ובאיו מידה תוכל ישראל להשתלב בו מבלי לאבד את זהותה הלאומית.